

Володимир Пилипенко

УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО В «ХРОНІЦІ» ВЕСПАСІЯНА КОХОВСЬКОГО: ВІД ОСОБИСТОГО ДОСВІДУ ДО ДЕРЖАВНОЇ ПРОПАГАНДИ

DOI: 10.58407/litopis.240103

© В. Пилипенко, 2024. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2133-243X>

Розвідка присвячена образу українського козацтва в «Хроніці» одного з найвідоміших польських істориків XVII ст. Веспасіяна Коховського. Він був придворним історіографом Яна III Собеського, але не лише описував події, а й брав участь у багатьох із них. Так, Коховський воював у складі польського війська проти козаків у середині XVII ст. Його історична хроніка «*Annalium Poloniae ab obitu Vladislai IV Climacteres*», більш відома в українській історичній науці як «Польські аннали», мала значний вплив на формування образу козацтва та козацьких воєн. У «Хроніці» Коховський зобразив козацьке військо «незліченим», називав його «бандою» та «тлумом». Такі характеристики були образливими, принижували ворога. Водночас слід зазначити, що Коховський досить детально зображував Хмельницького та деяких інших козацьких ватажків. Цим його текст відрізнявся від більшості описів, створених іншими польськими істориками XVII ст. Не менш цікавим є портрет Богдана Хмельницького як правителя певних територій. Заперечити факт того, що влада гетьмана поширювалася на значні терени, Коховський не міг, тому в своєму описі ввів терміни з політичної теорії, які б указували, що Хмельницький був нелегітимним правителем.

Ключові слова: В. Коховський, «Польські аннали», історіографія, козаки, Військо Запорозьке.

Ім'я Веспасіяна Єроніма Коховського золотими літерами вписане до історії польської культури та літератури. Польський шляхтич зі значним бойовим досвідом, що вплинув на його творчість, «голос» польського сарматизму в літературі та офіційний історіограф короля Яна III Собеського. Творчість Коховського мала значний вплив на формування поглядів наступних поколінь як польських, так і українських істориків. Не дивно, що життєвий шлях та творчій доробок письменника мають багату бібліографію. Доробком Коховського цікавляться історики, історіографи, філологи та філософи. З-поміж українських дослідників, мабуть, найґрунтовніший аналіз стану історіографічної розробки теми зробила Ольга Апросіна в дисертаційному дослідженні, присвяченому «Хроніці» Коховського¹. Польські ж дослідники, ґрунтуючись на інтердисциплінарному підході до літературних творів Коховського, продовжують аналізувати його тексти як джерело до історії політичної думки XVII ст.²

Метою цієї розвідки є проаналізувати образ українського козацтва в хроніці Коховського. Навіщо це потрібно, якщо можна дати просту й правильну відповідь: його ставлення до козацтва було негативним. Однак за описом сховані більш глибокі світоглядні речі. Образ українського козацтва та окремих ватажків у «Польських анналах» Коховського є важливим для розуміння еволюції сприйняття його польською елітою. Окрім того, ці рефлексії автора є частиною роздумів про поточний стан Речі Посполитої, про способи його покращення. Зважаючи на вплив творчості Коховського на сучасників, це важливо.

На думку дослідників, Веспасіян Коховський почав писати свою хроніку на початку 1660-х рр.³ Це важливе зауваження, адже означає, що в нього було майже півтори декади на осмислення козацького повстання та подальших подій. Ще раз наголошу, що «Хроніка» Коховського – це не поточні звіти з поля бою, новини чи оказіональні тексти. Хоча ав-

¹ Апросіна О. Хроніка Веспасіяна Коховського як джерело до історії України середини і третьої чверті XVII ст. та пам'ятка польської історіографії: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06. Дніпропетровськ, 2001. 23 с.

² Koehler K. 2021. Prości Sarmaci i piekielni politycy (kilka uwag na marginesie Kamienia świadectwa Wespazjana Kochowskiego). *Perspektywy Kultury*. 2021. № 35, 4 (grudz.). S. 437–452; Hanusiewicz-Lavallee M. Polski kryzys tożsamości. Obraz «potopu» w twórczości Wespazjana Kochowskiego. *Najwyższa Pani swoich praw... Idee wolności, niepodległości i suwerenności Rzeczypospolitej, 1569-1795* / Red. A. Grześkowiak-Krwawicz, Warszawa: Wyd. IBL, 2019. S. 137–152; Kauer E. Idea władzy w «Niepróźnującym Próźnowaniu» Wespazjana Kochowskiego. *Pamiętnik Literacki*. Warszawa: Wyd. IBL, 2005. № 2. S. 123–141.

³ Апросіна О. Хроніка Веспасіяна Коховського... С. 4.

тор і був безпосереднім учасником козацько-польської війни. Це – обдумана розповідь, у якій він намагається пояснити, чому так сталося.

Послідовний аналіз історичних творів Речі Посполитої др. пол. XVII ст. дасть можливість відстежити не лише зміну індивідуального ставлення когось із авторів (зокрема Коховського) до козацької проблеми, але й впише його образ до польського політичного дискурсу означеного періоду. Ця розвідка є частиною більш широкого дослідницького проєкту, присвяченого українському козацтву в політичному дискурсі Речі Посполитої.

Джерельною базою студії став польськомовний переклад хроніки В. Коховського в обох варіантах – XIX ст. та сучасний. Одразу слід зазначити, що сама хроніка відома в історіографії під кількома назвами. Оригінальною є латинимовна «*Annalium Poloniae ab obitu Vladislai IV Climacteres*», і вона побачила світ у Кракові 1683 р. У XIX ст. її переклали польською і твір отримав назву «*Roczników polskich od śmierci Władysława IV Klimaktery*». А 2006 р. в Кракові видали ще один варіант перекладу частини тексту «*Annalium Poloniae...*»⁴. У вітчизняній традиції цей твір називають «Хронікою» Коховського, або «Польськими анналами», українського перекладу немає.

Отже, базуючись на тексті «Польських анналів» Веспасіяна Коховського, спробуємо дати відповіді на питання – як автор характеризував українське козацтво загалом та окремих його ватажків. Для мене цікаво, які терміни використовував Коховський та чому саме їх, що вони означали для тогочасного читача хроніки?

Почну із загальної характеристики козацького війська в Коховського. Найперше, козаків багато. Він постійно повторює, що козаків багато, їхнє військо «незліченне». Тут автор «Польських анналів» цілком суголосний із відомим тогочасним польським поетом Самуелем Твардовським⁵. Так, князь Ярема Вишневецький атакував незліченне військо Кривоноса й «громив купи козацькі»⁶. Цей класичний прийом пропаганди Коховський використовує впродовж усього тексту, тому немає сенсу множити приклади. Як варіант, це наголосити на величезній кількості жертв серед козаків і водночас вказати, що польських вояків загинуло мало. Так, в описі штурму козаками Замостя Коховський вказує, що «з польської сторони того дня загинуло 17, козаків до вечора сила полягло у відкритому полі, штурмуючи із голими грудьми»⁷. Такі розповіді вказують читачеві на міць та звитягу польського війська, адже ворогів завжди багато й протистояти їм – шляхетна справа. Історик вкладає в уста польським офіцерам такі слова: «чим у більшій небезпеці перебуваємо, тим більша слава, і малою кількістю людей даємо відсіч більшій кількості ворога»⁸.

Окремо зазначу, що автор використовує різні слова на позначення козацького війська. Іноді це «військо», «полки», але досить часто це «купи». На мою думку, це – вказівка на «неблагородність» козаків. Зрештою, він говорить, що проти козаків «не треба зброї, канчуками їх з поля виженемо»⁹. Канчуками гонять худобу та карають злочинців. Тож козаки прирівнюються до кримінальних злочинців.

У «Польських анналах» Коховського козацьке військо постає слабоорганізованим. Чим принципово відрізняється від польського. Традиційно польський автор називає козаків «збунтованими селянами», «гультьями» та «пияками». Так само Ярема Вишневецький називає їх «гультьяство козацьке»¹⁰. Автор, перераховуючи втрати під Збаражем за якийсь із днів облоги, вказує, що поляки «полягли від хлопської руки»¹¹.

Як приклад слабкої дисципліни козацького війська можна навести розповідь про втечу із поля бою після загибелі полковника Федоренка: «Там, коли полковника Федоренка гарматна куля поранила, то всі козаки почали втікати. За ними наші погналися і багато трупів поклали»¹². І це контрастує із описами високої дисципліни та вмотивованості польських жовнірів.

Амбівалентною є оцінка жорстоких дій козацького війська. Якщо жертвами стає мирне місцеве населення (а так ставалося майже завжди), то Коховський вказує на неймовірну жорстокість повстанців. А якщо так само чинить польське військо, то автор просто констатує факт.

⁴ Kochowski W. Roczników polskich od śmierci Władysława IV Klimaktery. Kraków, 2006. 180 s.

⁵ Дет. про образ козацтва у творчості С. Твардовського див.: Пилипенко В. Українське козацтво у творчості Самуеля зі Скрипи Твардовського. *Сіверянський літопис*. 2023. № 3. С. 99–108.

⁶ Kochowski W. Historia panowania Jana Kazimierza z klimakterów Wespazjana Kochowskiego przez współczesnego tłumacza w skróceniu na polski język przełożona. Wyd. z rękopismu w roku 1840 przez Edwarda Raczyńskiego teraz podług oryginału poprawiona i powtórnie wydrukowana. Poznań, 1859. T. 1. S. 2, 4.

⁷ Ibid. S. 29.

⁸ Ibid. S. 53.

⁹ Ibid. S. 7.

¹⁰ Ibid. S. 9.

¹¹ Ibid. S. 62.

¹² Ibid. S. 57.

При такій характеристиці козацького війська, як недисциплінованого, гультайського, завжди п'яного (про це трохи згодом), у читача постає логічне питання: як же вони досягли успіхів? І Коховський тут вдається до маніпуляцій із фактами та оцінками. Читаючи у хроніці про події Хмельниччини, виникає враження, що козацьке військо та його очільники не є самостійними в прийнятті рішень та й узагалі дуже залежать від свого головного союзника (який міг змінюватися з огляду на розвиток подій). На початку повстання головним союзником був кримський хан. Татари склали значну частину війська Хмельницького. Загалом, при описі Зборівсько-Збараської кампанії, здається, що головним діячем були татари, а не козаки. Можливо, це спосіб показати, що козаки – менший ворог, або постфактум заретушувати Зборівську угоду. Адже вона була «поразкою» для Речі Посполитої, бо визнавала козацьку автономію. А так виходить, що воювали не з козаками, а з татарами. Певну несамостійність у своїй політиці проявляє і Хмельницький, який був змушений віддати українські землі на грабунок союзникам¹³.

Після укладання Переяславської угоди Коховський ворогом називає не козаків, а «Москву»¹⁴.

Цікавим є зображення різних козацьких ватажків. Автор згадує багатьох представників козацької старшини. Цим «Польські аннали» відрізняються від «Домової війни» Станіслава Твардовського – одного із фундаментальних текстів польського історичного та політичного дискурсу др. пол. XVII ст. При цьому варто вказати, що хронологічні рамки тексту Коховського значно ширші за «Домову війну» й у «Польських анналах» вміщені розповіді про події не лише Хмельниччини. Тому у Коховського не вся козацька старшина була налаштована негативно щодо Варшави.

Почнемо, звісно, із Богдана Хмельницького. Ставлення до цього гетьмана в Коховського негативне. Але в образі козацького ватажка можна виділити кілька домінуючих рис. Найперше Коховський постійно наголошує на «зраді» Хмельницького. Цей сюжет став загальноприйнятим у політичних дискусіях як часів повстання, так і рефлексіях наступних десятиліть. Гетьман не лише сам стає зрадником, а й підбурює до неї інших. Зокрема німецьких військових на польській службі. На що отримує відмову¹⁵.

Ще одна цікава характеристика Хмельницького, як людини низького походження або простака¹⁶. Коховський пише, що хоча гетьман і був підлого походження, але так умів комбінувати навіть монархів, як чорнокнижник, що в оману поляків уводив¹⁷. На тому, що козаки використовують чари проти польського війська, наголошує й Твардовський. Він переповів історію про сестру одного з козацьких ватажків, яка за допомогою чарів намагалася захистити брата¹⁸, а в другій частині «Домової війни» звинуватив у чаклунстві самого Хмельницького. Але це не допомогло козакам, адже, на думку Твардовського, на захист польського війська стояли Богородиця та Архангел Михаїл.

Хмельницький в розповіді Коховського постає людиною хитрою, яка не тримає свого слова, він постійно намагається обманути поляків. Особливо це увиразнюється в поведінці гетьмана на переговорах із польськими комісарами. Хмельницький, коли отримав листа від короля Яна Казимира, «*приймавши лист той з поцілунком, облився сльозами; так умів вдавати правдиве підданство і покору*»¹⁹. На переговорах із королем гетьман постійно використовував різні форми самоприниження, що ретельно описував Коховський²⁰. І козаки дотримувалися такої самої стратегії: прибули на переговори із «вовчою покорою»²¹.

Риса, на яку вказували Коховський та інші польські історики і публіцисти, – часті пиятики Хмельницького. Мабуть, ця особливість гетьмана не була таємницею для широкого загалу, і її навіть намагалися використати на переговорах. Так, за повідомленням хроніста, містяни обложеного козаками Замостя вислали гетьманові 4 куфи угорського вина, щоб той напився й забув про військові справи²². П'яним він приймає необгрунтовані рішення, але потім скасовує їх. Зокрема дав розпорядження стратити польських послів на

¹³ Kochowski W. Historia panowania Jana Kazimierza... T. 1. S. 101.

¹⁴ Kochowski W. Historia panowania Jana Kazimierza z klimakterów Wespazjana Kochowskiego przez współczesnego tłumacza w skróceniu na polski język przełożona. Wyd. z rękopismu w roku 1840 przez Edwarda Raczyńskiego teraz podług oryginału poprawiona i powtórnie wydrukowana. Poznań, 1859. T. 2. S. 4.

¹⁵ Kochowski W. Historia panowania Jana Kazimierza... T. 1. S. 63.

¹⁶ Ibid. S. 121.

¹⁷ Ibid. S. 119–120.

¹⁸ Twardowski S. Woyna Domowa Z Kozaki i Tatory Moskwą, potym Szwedami, i z Węgry, Przez lat Dwanascie Za Panowania [...] Jana Kazimierza [...] Tocząca się. Na cztery podzielona Xięgi Oyczystą Muzą / Od Samvela z Skrzypny Twardowskiego Opus Posthumum – [War. A]. Calissii, 1681. S. 44

¹⁹ Kochowski W. Historia panowania Jana Kazimierza... T. 1. S. 102.

²⁰ Ibid. S. 81.

²¹ Ibid. S. 124.

²² Ibid. S. 30.

чолі з Адамом Киселем, проте у ситуацію втрутився Іван Виговський і скасував наказ. А на ранок Хмельницький сказав, що «я вчора з гніву написив й ошалів»²³.

Водночас польський хроніст змушений визнати за козацьким гетьманом лідерські здібності та розум. Бо інакше було б не зрозуміло, чому ж Хмельницькому таки вдалося досягнути певного успіху в боротьбі. Тому Коховський кілька разів наголошував на кмітливості гетьмана. Автор вбачав у цьому задум Божий, адже, «коли Бог хоче когось покарати, то простакові розуму додає»²⁴.

Цікавим є ставлення Коховського до Хмельницького, як до правителя певних земель. Історик був свідком становлення козацької державності на українських землях Речі Посполитої одразу після повстання та подальших трансформацій Війська Запорозького. Текст був написаний із певної хронологічної відстані, коли гетьмани не лише легалізували свою владу, а й змінили кілька союзернів. Тож автор мав можливість розповідати про гетьмана не емоційно, як очевидець, що пише наживо, а вже проаналізувавши й події, й наслідки. І хоча Коховський жодного разу прямо не назвав Хмельницького монархом, проте кілька разів таку характеристику він вкладав в уста іншим героям «Анналів». Так, Юрій Кисіль, брат Адама Киселя, на переговорах із Хмельницьким у 1650 р. дорікав гетьманові, що той приймає протекторат султана й стає удільним князем²⁵. Сам Хмельницький у листах до султана називає себе «Князем Запорозьким»²⁶.

Питання, чи планує гетьман проголосити себе монархом на певній території, обговорювалося у шляхетському середовищі одразу після початку повстання. Також частина шляхти, зокрема князь Ярема Вишневецький, і говорили, і писали, що козаки планують створити власну державу. А їхні декларації вірності Речі Посполитій та королю – лише хитрість²⁷. А якщо є держава, то має бути й правитель.

Найкращим джерелом для розуміння того, як себе бачив сам Хмельницький, є щоденник польсько-козацьких переговорів на початку 1649 р. Але він демонструє погляд Хмельницького. Звісно, гетьман називав себе князем і самодержцем. Але Коховський навіряд міг так писати. Натомість він зазначив, що «[Хмельницький] ...шаленим апетитом взору піднісся, вибився із послушенства, став удільним potentatem»²⁸. Те, що гетьман справді мав владу над певною територією (яка змінювалася відповідно до військово-політичних обставин), було неможливо ігнорувати й вимагало пояснення. І, як на мене, Коховський дуже елегантно вирішив цю проблему. Він вжив латинський термін «*potentat*», який існував у античній політичній філософії від Платона до римських юристів. У Середні віки часто застосовували в дискусіях між Ватиканом та світською владою. Його можна перекласти, як «правитель», чия влада заснована на силі. В політичній філософії така влада протиставлялася іншій, як позначалася терміном «*auctoritas*», що ґрунтувалася на пошані та авторитеті правителя. Отже, Коховський, з одного боку, визнав Хмельницького правителем, але не спадковим, тобто легальним.

Важливою характеристикою Коховським правління Богдана Хмельницького була його несамостійність. Коховський досить часто вказує на залежність козацького війська загалом та Хмельницького зокрема від татар. Так, саме хан наказує гетьману писати листи до короля, або куди вирушати козацькому війську²⁹. А гетьман змушений коритися й навіть віддати татарам на грабунок українські села. Також Коховський вказував на залежність гетьмана від козацького загалу: «влада Хмельницького не завжди була незалежна, часом мусив робити те, що повстали натовп наказував»³⁰.

Як на мене, такі згадки були введні автором до тексту з метою дискредитації Хмельницького як політика, створившого українську козацьку державу. Коли Коховський писав «Польські аннали», гетьман уже давно помер, але в політичному дискурсі він лишався ворогом і зрадником Речі Посполитої, тому цілком свідомо зацентровано увагу читачів на його негативних рисах.

Звісно, фігура Хмельницького є фундаментальною, і в творі Коховського створено цікавий образ гетьмана. Але варто вказати, що в «Польських анналах» досить багато згадок і про інших козацьких ватажків – як про соратників старого гетьмана, так і про його на-

²³ Kochowski W. Historia panowania Jana Kazimierza... T. 1. S. 113.

²⁴ Ibid. S. 120.

²⁵ Ibid. S. 112.

²⁶ Ibid. S. 113.

²⁷ Respons na tę «Sententia u ospokojeniu wojska zaporowskiego jednego szlachcica». Pisma polityczne z czasów panowania Jana Kazimierza Wazy, 1648–1668. T. 1. Wrocław, 1989. P. 37. Детальніше про дискусію між Яремою Вишневецьким та Адамом Киселем на початку Хмельниччини див: Пилипенко В. Думки проти течії: непопулярна ідея замиріння з козаками у політичному дискурсі Речі Посполитої першої половини XVII ст. *Сіверянський літопис*. 2022. № 5–6. С. 23–29.

²⁸ Kochowski W. Historia panowania Jana Kazimierza... T. 1. S. 100.

²⁹ Ibid. S. 77.

³⁰ Ibid. S. 26.

ступників. Цим «Польські аннали» принципово відрізняються від епічного твору Твардовського. Коховський не лише називає десятки козацьких провідників, поіменно перераховуючи полковників та багатьох зі старшини: він досить детально описує діяльність одних, інших згадує лише побіжно, даючи коротеньку характеристику. Так, козацького полковника Данила Нечая в творі названо «відважною людиною»³¹, Іллю Голоту – «буйною головою та жорстоким»³², а Тимофій Цидюра постає як «найбільший бунтівник, який привабив козаків на московську сторону»³³. Звісно, більшу увагу автора привертала особи гетьманів, відтак у хронологічні рамки «Польських анналів» потрапляють Юрій Хмельницький, Іван Виговський, Іван Брюховецький та Петро Дорошенко. Перше, що привертає увагу в описі гетьманів «постхмельницького» часу, це значно менша емоційність автора. Можу припустити, що причин було щонайменше дві. Перша – те, що Веспасіян Коховський завершив свою військову службу й почав будувати кар'єру суспільного діяча та згодом офіційного історіографа королівського двору. А відтак йому вже не довелося зустрічатися з гетьманами на полі бою. Друга – те, що Річ Посполита, втративши контроль над частиною українських земель, була змушена переорієнтуватися на інші зовнішньо- та внутрішньополітичні проблеми. Тому козацтво в певному сенсі перестало турбувати Варшаву. І спрацював принцип «очі не бачать – серце не болить».

Найбільше уваги з-поміж наступників Богдана Хмельницького Коховський приділив Іванові Виговському. Інтерес історика саме до цього гетьмана цілком зрозумілий. Саме він намагався домовитися з Варшавою і в 1658 р. за умовами Гадяцького трактату (Гадяцької унії) повернув Військо Запорозьке під контроль Речі Посполитої. Щоправда, угода так і не була реалізована, проте попервах видавалося, що польські дипломати змогли зробити неможливе – повернули час назад.

Однак спочатку діяльність майбутнього гетьмана була негативно поцінована хроністом. Автор перепоїв історію, що Виговський працював канцеляристом у Києві та був засуджений до страти за махінації з міськими книгами. Тому він зі страху втік до козаків, де згодом зробив собі прекрасну кар'єру³⁴. Виговський мав великий вплив на Хмельницького, іноді скасовував емоційні накази гетьмана. Однак згодом характеристика Коховським Виговського змінилася. Автор анналів навіть написав, що «*Конотопська перемога до кінця світу його [Виговського] славити буде*»³⁵. Як важливий здобуток Виговського подано й Гадяцьку угоду: «*Виговський, гетьман війська запорозького, скинув із козаками тиранське московське панування й під Гадячем із комісарами польськими під панування польське піддався*»³⁶. З погляду польського історика, такий вчинок був правильним і позитивно характеризував Виговського, який, до того ж, мав шляхетське походження.

Надалі опис козаків та їхньої старшини стає нейтральним, автор уже не наголошує на низькому походженні козацьких ватажків, на способі, яким вони отримали владу, на конфліктах поміж самими козаками, а просто фіксує події. Складається враження, що Коховський змінює власне ставлення до козаків, і вони вже не є ворогом чи опонентом Речі Посполитої у східній політиці. Тепер головним ворогом Варшави є Москва й татари. І коли автор розповідає про Лівобережний похід Яна Казимира 1663–1664 рр., козацьке військо постає тут як «молодший» партнер царських воєвод чи кримського хана.

Однак загалом козацьке військо змальоване як зрадливе, що не тримає свого слова. Повстання козаків автор традиційно називає «ребелією», вважаючи, що вони, а тим більше селяни, не мали на нього права. Досить часто Коховський усе козацьке військо називає «*хлопським*» (селянським), що, вочевидь, є правдою лише частково. Але логіка автора полягає в тому, що, вказавши на низьке походження козаків, він ніби застерігає, що від них годі чекати шляхетної поведінки. Звідси жорстокість і зрадливість козаків, які «*кров'ю шляхетською ... не наситяться, а лише зміцняться*»³⁷.

Створюючи образ українського козацтва, Коховський вказує на соціальний аспект, називаючи козаків селянами; на релігійний – акцентуючи увагу на козацькій ненависті до католиків та уніатів; на юридичний – відмовляючи їм у праві на повстання та називаючи Хмельниччину «ребелією» і бунтом. Такий набір характеристик козацького війська був досить типовим для тогочасного політичного дискурсу Речі Посполитої. Проте опис козацтва в «Польських анналах» мав і свої особливості. Найперше означає, що польський історик не лише перераховує козацьких ватажків, а й характеризує їх, до того ж, не завжди негативно. Досить цікавим є образ Богдана Хмельницького. З одного боку, він постає бун-

³¹ Kochowski W. Historia panowania Jana Kazimierza... T. 1. S. 7.

³² Ibid. S. 87.

³³ Kochowski W. Historia panowania Jana Kazimierza... T. 2. S. 107.

³⁴ Kochowski W. Historia panowania Jana Kazimierza... T. 1. S. 21–22.

³⁵ Kochowski W. Historia panowania Jana Kazimierza... T. 2. S. 25.

³⁶ Ibid. S. 20.

³⁷ Kochowski W. Historia panowania Jana Kazimierza... T. 1. S. 9.

тівником, пияком та зрадником Речі Посполитої. З іншого – автор не міг ігнорувати те, що гетьман зумів створити власну автономну державу, тому слід було вирішити, як його називати. Позаяк Хмельницький не міг стати повноцінним монархом і Коховський у жодному разі не міг його так визначати, історик використав термін «*potentat*» для окреслення влади гетьмана.

Отже, Коховський у «Польських анналах» створив досить цікавий образ козацького війська та його ватажків. І якщо у розповіді про події Хмельниччини та самого Хмельницького відчувається більше емоцій, що можна пояснити особистою ангажованістю у військові події, то опис «постхмельницького» часу відчутно вираженіший та більш документальний.

References

Aprosina, O. (2001). *Khronika Vespasiana Kokhovskoho yak dzherelo do istorii Ukrainy seredyiny i tretoi chverti XVII st. ta pamiatka polskoi istoriohrafii* [The Chronicle of Vespasian Kochowski as a source for the history of Ukraine in the middle and third quarter of the 17th c. and a monument of Polish historiography]. Dnipropetrovsk, Ukraine.

Hanusiewicz-Lavallee, M. (2019). *Polski kryzys tożsamości. Obraz «potopu» w twórczości Wespazjana Kochowskiego* [Polish crisis of identity. An image of the «deluge» in Wespazjan Kochowski's literary works]. Warszawa, Poland.

Kauer, E. (2005). *Idea władzy w «Niepróżnującym Próźnowaniu» Wespazjana Kochowskiego* [The idea of power in Vespasian Kochowski's «Indolent Vanity»]. *Pamiętnik Literacki – Literary Diary*, 2, P. 123–141. Warszawa, Poland.

Kochowski, W. (2006). *Roczników polskich od śmierci Władysława IV Klimaktery* [Polish yearbooks since the death of Wladvslaw IV Klimakterv]. Kraków, Poland.

Koehler, K. (2021). *Prości Sarmaci i piekielni politycy (kilka uwag na marginesie Kamienia świadectwa Wespaziana Kochowskiego)* [Simple Sarmatians and infernal politicians (some remarks on the margins of Vespasian Kochowski's Stone of testimony)]. *Perspektywy kultury – Cultural perspectives*, 35, P. 437–452.

Pylypenko, V. (2022). *Dumky proty techii: nepopuliarna ideia zamyrennia z kozakamy u politychnomu dyskursi Rechi Pospolytoi per. pol. XVII st.* [Opposite opinions: the unpopular idea of appeasement with Cossacks in the political discourse of the Polish-Lithuanian Commonwealth in the first half of the 17th c.]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 5–6, P. 23–29.

Pylypenko, V. (2023). *Ukrainske kozatstvo u tvorchosti Camuelia zi Krypny Tvardovskoho* [Ukrainian Cossacks in works of Samuel of Kcrypna Tvardovskyyi]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 3, P. 99–108.

Пилипенко Володимир Миколайович – кандидат історичних наук, доцент, докторант Інституту української археології та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України.

Pylypenko Volodymyr – candidate of historical sciences, docent, doctoral student at the M.S. Hrushevsky institute of Ukrainian archaeology and source studies of the National academy of sciences of Ukraine.

E-mail: pylvova@gmail.com

UKRAINIAN COSSACKS IN «CHRONICLE» OF VESPASIAN KOHOVSKY: FROM PERSONAL EXPERIENCE TO STATE PROPAGANDA

The article is dedicated to the analysis of Ukrainian Cossacks' image in the «Chronicle» by the Polish historian Wespazjan Kochowski. Wespazjan Kochowski was one of the most famous Polish historians of the 17th c. He was a court historian for Jan III Sobieski, and not only described historical events, but also participated in many of them. Thus, Kochowski fought as a part of the Polish army against the Cossacks in the mid-17th c. His historical chronicle «Annalium Poloniae ab obitu Vladislaus IV Climacteres», better known in the Ukrainian history as «Polish annals», had a significant impact on the formation of the image of Cossacks and Cossack wars.

In his «Chronicle», Kochowski portrayed the Cossack army as «innumerable», and called them «gang» and «rabble». Such characterizations were offensive and humiliated the enemy. At the same time, it should be noted that Kochowski described Khmelnytsky and some other Cossack leaders in quite a lot of detail. In this way, his text differed from most descriptions of the wars with Cossacks created by other Polish historians of the 17th c. No less interesting is the description of Bohdan Khmelnytsky as the ruler of certain territories. Kochowski could not deny the fact that Khmelnytsky's power extended over large areas, so in his description he used the terms from political theory that portrayed Khmelnytsky as an illegitimate ruler.

Key words: W. Kochowski, «Polish annals», historiography, Cossacks, Cossack Hetmanate.

Дата подання: 12 вересня 2023 р.

Дата затвердження до друку: 5 січня 2024 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Пилипенко, В. Українське козацтво в «Хроніці» Веспасіяна Коховського: від особистого досвіду до державної пропаганди. *Сіверянський літопис*. 2024. № 1. С. 32–38. DOI: 10.58407/litopis.240103.

Цитування за стандартом APA

Pylypenko, V. (2024). Ukrainian kozatstvo v «Khronitsi» Vespasiiana Kokhovskoho: vid osobystoho dosvidu do derzhavnoi propahandy [Ukrainian Cossacks in “Chronicle” of Vespasian Kohovsky: from personal experience to state propaganda]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 1, P. 32–38. DOI: 10.58407/litopis.240103.

